
Nittonhundratalet och marknaden

Nittonhundratalet är ett sekel med en enastående ekonomisk tillväxt. Miljarder människor lever idag på en standard och med möjligheter som inte ens väl bemedlade människor kunde drömma om för ett sekel sedan. De flesta ekonomer är ense om att denna tillväxt beror på en mängd faktorer vilket inkluderar tekniska innovationer, ökad handel, ökad specialisering och rationellare produktion. Samtidigt rymmer seklet gigantiska ekonomiska och mänskliga misslyckanden som kommunismen i Sovjet, nazismen i Tyskland och Pol Pots regim i Kambodja. Även om seklets största misslyckanden, mänskligt såväl som ekonomiskt, skedde i länder som saknade demokrati är det uppenbart att även diktaturer kan uppvisa imponerande tillväxtsiffror—Kina är ett exempel. Det förefaller dock vara så, att snabbt växande länder ofta rör sig mot fördjupad demokrati. Detta är ett mönster som historiskt observerats i många västeuropeiska länder och Sydkorea och Chile är två moderna exempel. Således förefaller det som att kausaliteten är omvänd: demokrati är inte nödvändig för ekonomiska tillväxt, men tillväxt underlättar en demokratisering.

Nationalekonomin kan inte ensamt förklara detta sekels ekonomiska framgångar och inte heller alla misslyckanden, men vi tror att det finnas en poäng att sätta på sig ekonomiska glasögon när man ser i backspeglarna. En på-

taglig skillnad mellan de länder som lyckats och de som misslyckats är att de förra givit den ekonomiska sfären en påtaglig självbestämmanderätt. Denna inkluderar vissa grundläggande spelregler som ger individer möjligheten att tämligen fritt sluta avtal och att privat äganderätt respekteras (även om egendomen beskattas). Dessa spelregler har i grunden respekterats i de flesta västerländska demokratier och institutioner har byggts upp för att skydda dem. I vissa länder har den politiska sfären haft ett större inflytande över den ekonomiska sfären och dess spelregler än vad som varit fallet i andra länder. Gemensamt för de flesta demokratier har dock varit en respekt för de grundläggande marknadsekonomiska spelreglerna i betydande områden av samhällslivet. I de stora misslyckandena har ideologierna varit dominerande och när de individuella rättigheterna ställts mot de övergripande ideologiska visionerna så har individens mänskliga och ekonomiska rättigheter systematiskt kränkts. Folkgruppers egendom har konfiskerats misshagliga personer har systematiskt mördats och kastats i fängelse.

Varför är avtalsfrihet och privat äganderätt så viktiga för ekonomisk tillväxt? Ett svar är att det finns vissa saker som staten och dess myndigheter både har sämre information om och motiv till jämfört med de parter som kan sluta avtal på det lokala planet. En centraliserad beslutsprocess

kommer då att blockera många små ekonomiska framsteg i termer av frivilliga avtal mellan innovatörer, kapitalägare, löntagare, producenter och konsumenter. De parter som ingått i ett frivilligt avtal har i allmänhet gjort det för att det gynnar dem enligt den information som de har. Förutsatt att ingen tredje part drabbas av avtalet så leder ett frivilligt avtal till en välfärdsförbättring (eller en s k Paretoförbättring). Avtalsfriheten och rätten att tacka nej till avtal blir således en garant på mikronivå att varje liten förändring i samhällets allokering av rättigheter går i rätt riktning.

Det är således lätt att se de fördelar som marknadskrafterna generar, men det torde också vara uppenbart att marknadens krafter är tämligen blinda och för samhället i önskvärd riktning endast under vissa omständigheter. Vi har under detta sekel sett ansvariga på företag som i en blandning av kortsiktiga vinstintresse och ignorans grävt ner stora mängder gifter som föpstatat mark och vattendrag, vi har sett bankdirektörer som på andras bekostnad riskerat samt förlorat miljardbelopp i sin iver att göra kortsiktiga klipp på skräpobligationer, vi har sett representanter för vapenföretag som i sin försäljningslystnad mutat politiker, vi ser miljontals människor som kastats ut i arbetslöshet under depressionsperioderna och vi har sett marknadskrafterna som under lång tid styrt våra energival mot det privatekonomisk billigaste alternativet istället för det globalekonomiskt effektiva alternativet med sannolika klimatförändringar som följd. Det är mot denna bakgrund inte märkligt att en av detta sekels stora ekonomisk politiska frågor har varit hur omfattande och hur

fri skall den ekonomiska sfären vara. Är det något man kan säga säkert om framtiden när vi nu går in på år 2000, så är det att denna fråga kommer att leva vidare i det nya seklet. Nya teknologier, nya organisationsformer och även nya etiska idéer kräver nya förhållningssätt till marknadskrafterna som måste granskas och sakligt debatteras.

*ANDERS DANIELSON
JERKER HOLM*